שיעור כ

חמסן ואיסור "לא תחמוד"

(בבא קמא סב ע"א)

א. הגדרת חמסן: "חמסן יהיב דמי" והמוכר לא אמר "רוצה אני"
ב. בין החמדה בלב הקונה לבין הסכמת המוכר "רוצה אני"
1. תוספות: לקח בכוח, שילם, המוכר לא אמר: 'רוצה אני' - לא עובר על הלאו
2. רמב"ם: כשחמד - עבר על לאו, וכשלקח ושילם - התחייב על הלאו
3. ראב"ד: כשחמד - עבר על לאו, וכשלקח ושילם והמוכר לא אמר: 'רוצה אני' - התחייב על הלאו
ג. שיווק - כסף תמורת מוצר
ד. דרישה למתן מתנה
סיכום

א. הגדרת חמסן: "חמסן יהיב דמי" והמוכר לא אמר "רוצה אני"

הגמרא (סב ע"א) עסקה בעניינים הקשורים לגזלן, ובסוף הסוגיה נאמר:

> אמר ליה רב אדא בריה דרב אויא לרב אשי: מה בין גזלן לחמסן?

תוספות (ד"ה מה) העירו שבלשון המקרא אין הבדל בין חמסן לגזלן. כל מי שנטל חפץ ולא שילם בעבורו נקרא גזלן או חמסן. דוגמה: "כי מלאה הארץ חמס מפניהם" (בראשית ו, יג) - "לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל" (רש"י).

תשובת רב אשי:

> אמר ליה: חמסן יהיב דמי, גזלן לא יהיב דמי.
> אמר ליה: אי יהיב דמי, חמסן קרית ליה? והאמר רב הונא: תלוה וזבין זביניה זביני!
> לא קשיא: הא דאמר 'רוצה אני', הא דלא אמר 'רוצה אני'.

אם אדם השתכנע למכור חפץ, על אף שבתחילה לא רצה ולא תכנן לעשות כן, אם אמר "רוצה אני" והקונה שילם עבור החפץ, אזי המכירה תקינה ואין הקונה נחשב גזלן. לעומת זאת, מי שלוקח חפץ מבעליו ללא רצונו והסכמתו והמוכר לא אמר "רוצה אני", על אף שהקונה שילם על החפץ, אדם כזה נקרא חמסן.

בגמרא (קיט ע"א) נאמר: "אמר רבי יוחנן: כל הגוזל את חבירו שוה פרוטה - כאילו נוטל נשמתו ממנו". בהמשך שם נאמר שגם אם חמסן משלם זה נחשב "כאילו נוטל נשמתו ממנו", כאמור בפסוק: "מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקי בארצם" (יואל ד, יט). רש"י (בבא קמא שם ד"ה דלא יהיב) כתב: "חמסן יהיב דמי, וזה לא היה רוצה למכור".[1]

דברי רב הונא שבסוגייתנו מופיעים בגמרא (בבא בתרא מז ע"ב - מח ע"א) והרשב"ם (ד"ה תליוהו וזבין) הסביר את המקרה והדין: "תליוהו וזבין - מי שתלו אותו או עשו לו יסורין עד שמכר וקיבל הדמים ואומר 'רוצה אני'. זביניה זביני - ולא יוכל לחזור בו". הגמרא דנה במקור לדברי רב הונא ומסקנתה: "אלא סברא הוא, אגב אונסיה גמר ומקנה". הרשב"ם (ד"ה אלא) הסביר: "רב הונא מסברא דידיה קאמר. דמתוך יסורים גמר בלבו ומקני. הואיל ואיכא תרתי: יסורים ומתן מעות דלא מפסיד מידי". יש שתי סיבות לכך שאותו אדם הסכים למכור: הוא רוצה שיפסיקו לייסר אותו, והוא מודע לזה שהוא מקבל תשלום עבור החפץ שנלקח ממנו.

בגמרא שם לא נזכר במישרין בהקשר לדברי רב הונא שעל בעל החפץ לומר "רוצה אני". האמירה "רוצה אני" נזכרת שם בהקשר לכפיית אדם להקריב קרבן או לתת גט לאשתו, אך לא בהקשר של מכר. הרשב"ם (שם מח ע"א ד"ה עד שיאמר) כתב שכשם שכך הדין בנוגע לכפייה על הקרבת קרבן, "הוא הדין לזביני אם אמר 'רוצה אני' הוי זביני דגמר בלבו להקנות". ייתכן שהרשב"ם התבסס על סוגייתנו שבה מפורש שהלוקח תמורת תשלום נקרא חמסן כאשר בעל החפץ לא אמר "רוצה אני".

לפנינו אפוא שלושה מצבים:

א. גזלן - מי שלוקח חפץ של מישהו אחר ללא רשות.

ב. קונה - מי שמפציר בבעל החפץ למכור לו ואף מייסרו על כך, ובעל החפץ הסכים ואף ביטא זאת באמירה "רוצה אני", והקונה שילם על החפץ. במקרה כזה המכירה תקינה - "זביני זביניה".

ג. חמסן - מי שמפציר ולוחץ על בעל החפץ למכור לו, ובעל החפץ אינו מסכים לכך וכמובן לא אמר "רוצה אני". על אף שהקונה שילם על החפץ, הוא נקרא חמסן.

---

1 רש"י (ביצה טו ע"ב ד"ה נחמסת) כתב גם כן: "חמסן יהיב דמי, אלא שלוקח בכח". ראה גם רש"י במקומות נוספים (גיטין מט ע"ב ד"ה גזלן; קידושין נב ע"א ד"ה חמסן).

להלן עוד שתי הלכות הקשורות לחמסן:

האחת, החמסן פסול לעדות - חכמים קבעו שחמסנים פסולים לעדות (תוספתא, סנהדרין ה, ה):

> הוסיפו עליהן הרועין והגזלנין החמסנין וכל החשודין על הממון, עדותן פסולה לעולם.

הגמרא (סנהדרין כה ע"ב) נימקה קביעה זו של חכמים: "החמסנין, מעיקרא סבור: דמי קא יהיב, אקראי בעלמא הוא. כיון דחזו דקא חטפי - גזרו בהו רבנן". חמס זה פעולה של חטיפה, אינוס המוכר למכור את החפץ. בתחילה הייתה תופעת החמסנות מעטה, אך כשראו שהתופעה מתרחבת גזרו חכמים שחמסנים יהיו פסולים לעדות.

השנייה, האם חמסן עובר על איסור "לא תחמוד"? הגמרא (בבא מציעא ה ע"ב) דנה באפשרות שמי שחשוד על ענייני ממון יישבע במקרה שהשומר התחייב בשבועת השומרים אך העדיף לשלם, אך עליו להישבע שאינה ברשותו:

> אלא הא דאמר רב הונא: משביעין אותו שבועה שאינה ברשותו, נימא: מיגו דחשיד אממונא חשיד אשבועתא! התם נמי מורה ואמר: דמי קא יהבנא ליה. אמר ליה רב אחא מדיפתי לרבינא: והא קא עבר על לאו ד"לא תחמד"? לא תחמד לאינשי בלא דמי משמע להו.

הגמרא הקשתה שאם חושדים בשומר שהחפץ ברשותו כי הוא חמד אותו, הוא עבר על "לא תחמוד" ועל כן יש לפוסלו משבועה. התשובה היא שמקובל אצל אנשים שאיסור "לא תחמוד" הוא כשאדם לוקח חפץ ואינו משלם, אבל אם משלם אין הוא עובר על איסור "לא תחמוד". לכן השומר איננו נחשב כמי שעבר על איסור "לא תחמוד".

להלן נציין ראשונים שחיברו את הסוגיה בבבא מציעא לסוגייתנו, על אף שאיסור "לא תחמוד" לא נזכר כלל בסוגייתנו בהקשר לחמסן. נעיין בדברי התוספות, הרמב"ם והראב"ד בהגדרתם לחמסן, ובגדרי איסור "לא תחמוד". לא נעסוק כאן בפסול חמסן לעדות.

ב. בין החמדה בלב הקונה לבין הסכמת המוכר "רוצה אני"

1. תוספות: לקח בכוח, שילם, המוכר לא אמר: "רוצה אני" - לא עובר על הלאו

התוספות (סב ע"א ד"ה חמסן) הגדירו מהו חמסן: "חמסן יהיב דמי - וכשלא אמר [המוכר] 'רוצה אני', כדמפרש". החמסן שילם עבור החפץ אך המוכר לא ביטא את

הסכמתו למכירה באמירה "רוצה אני".[2] לאחר מכן עברו התוספות לעסוק בפסולו של חמסן לעדות, ולבסוף חיברו תוספות בין מעשיו של חמסן לבין איסור "לא תחמוד":

> אע"פ שעובר על לאו ד"לא תחמוד" (שמות כ, יד)? הא אמרי' בפרק שנים אוחזין (ב"מ דף ה: ושם ד"ה בלא) "לא תחמוד לאינשי בלא דמי משמע להו".[3]

חמסן אינו עובר על איסור "לא תחמוד" מאחר שאצל בני אדם מקובל לחשוב שאם אדם משלם עבור החפץ שהוא לקח הוא לא עובר על איסור "לא תחמוד".

עוד שאלו תוספות:

> וההיא דסוף מכילתין (דף קיט.) דמייתי מ"חמס בני יהודה" (יואל ד, יט) דאפילו היכא דיהיב דמי הוה כאלו נוטל נשמתו? לאו דרשה גמורה היא אלא אסמכתא בעלמא. דחמסן דקרא היינו גזלן דלא יהיב דמי.

שוב חזרו תוספות וכתבו שבלשון המקרא אין הבדל בין גזלן לחמסן, וחכמים הם שהבחינו ביניהם. תוספות כתבו עוד שבסוגייתנו מדובר על חמסן "כי שקיל וחטיף בזרוע בעל כרחייהו דבעלים", ודברים דומים כתבו גם בבבא מציעא (ה ע"ב ד"ה בלא דמי): "חמסן שחצוף לחטוף מיד ליד בידיעת הבעלים".

סיכום דברי התוספות: חמסן הוא מי שחוטף ולוקח בחוזקה חפץ מיד הבעלים ובידיעתם, אך הבעלים אינם עושים כן מרצונם. הבעלים אינו מבטא זאת באמירה: "רוצה אני". מדובר שהחמסן שילם עבור החפץ שהוא לקח. החמסן לא עבר על איסור "לא תחמוד" כי מקובל אצל אנשים שאם משלמים עבור החפץ אין זה גזל.

2. רמב"ם: כשחמד – עבר על לאו, וכשלקח ושילם – התחייב על הלאו

הרמב"ם (ספר המצוות, מצות לא תעשה רסה) הסביר את גדרי איסור "לא תחמוד":

> שהזהירנו מהשים מחשבתנו לעשות תחבולה כדי לקנות מה שיש לזולתנו מאחינו, וזה הוא אמרו "לא תחמוד בית רעך". ולשון מכילתא: "'לא תחמוד', יכול אפילו חומד בדבר? תלמוד לומר: 'לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת

2 מהתוספות (סנהדרין כה ע"ב ד"ה מעיקרא) בתירוץ הראשון משמע כדברי התוספות בסוגייתנו, וכן בתוספות בבא מציעא (ה ע"ב ד"ה לא) על פי הסבר המהרש"א והמהר"ם שיף.

3 תוספות (בבא קמא ל ע"ב ד"ה וחכמים; בבא מציעא עב ע"א ד"ה שטר; בבא בתרא צד ע"ב ד"ה וחכמים) כתבו הסבר דומה גם בנוגע לאיסור ריבית: "ד'לא תשימון עליו נשך' (שמות כב, כד) לאינשי במלוה ולוה וערב משמע להו, ולהכי לא מפסלי בהכי כדאמרינן (שם דף ה:) 'לא תחמוד' לאינשי בלא דמי משמע להו".

לך' (דברים ז, כה), מה להלן עד שיעשה מעשה, אף כאן נמי עד שיעשה מעשה". הנה התבאר לך, כי זה הלאו יזהיר מהערים עד שנקח לעצמנו הדבר שהיינו חומדים אותו מממון אחינו, ואפילו לקנותו ולתת בו דמים רבים, הנה זה כולו מי שיעשהו, עובר על "לא תחמוד".

במצווה שאחריה (לא תעשה רסו) הסביר הרמב"ם את גדרי איסור "לא תתאוה":

שהזהירנו מהשים מחשבתנו לחמוד מה שיש לאחינו ולהתאוות בו, שזה יהיה מביא לעשות תחבולה לקנותו, וזהו לשון האזהרה שבאה בזה הענין אמר "לא תתאוה בית רעך" (דברים ה, יח). ואין השני לאוין אלו בענין אחד. אבל הלאו הראשון והוא "לא תחמוד" מזהיר שלא לקנות מה שיש לזולתנו, והלאו השני מזהיר אפילו להתאוות בלבנו לבד... שאם ראה דבר יפה אצל אחיו אם גברה מחשבתו עליו והתאוה בו עבר על אמרו ית' "לא תתאוה". ואם התחזק בו אהבת הדבר ההוא עד שישתדל להגיעו אצלו ולא יסור מחלות פניו ולהכביד עליו שימכרהו או יחליף אותו אליו במה שהוא יותר טוב ממנו ויותר שוה, ואם הגיע אל בקשתו הנה כבר עבר על "לא תחמוד" גם כן אחר שקנה הדבר שיהיה לחבירו ולא היה רצונו למכרו אבל הכביד עליו והערים עד שלקחו ויהיה שלו כבר עבר שני לאוין "לא תתאוה" ו"לא תחמוד" כמו שביארנו. ואם נמנע האיש ההוא מלמכור אותו או להחליפו לאהבתו בדבר ההוא, הנה הוא יקחהו באונס והכרח לחוזק אהבת הדבר ההוא בנפשו ויהיה אז כבר עבר על לא תגזול גם כן. והבין זה הענין בספור אחאב ונבות (מלכים א, כא). הנה התבאר לך ההפרש שבין אמרו "לא תתאוה" ובין אמרו "לא תחמוד".[4]

4 יש ראשונים שחלקו על הרמב"ם וכתבו ש"לא תחמוד" ו"לא תתאוה" הם אותו איסור. כך כתב הרב משה מקוצי (ספר מצוות גדול, סמ"ג, לאוין סימן קנח): "כתב רבינו משה... ולא יתכן לומר כן. כי כן כתוב בדברות 'לא תחמוד אשת רעך, ולא תתאוה בית רעך' (דברים ה, יח) ולפי דבריו החמיר בבית מבאשת איש. אלא החימוד והתאוה הכל לאו אחד". לפיו, כך הבינו גם אונקלוס ורש"י (דברים שם). גם רבי אברהם אבן עזרא (שמות כ, א) חלק על הרמב"ם. הב"ח (טור, חושן משפט, סי' שנט, ט) יישב את השגת הסמ"ג. ולפיו כוונת הרמב"ם היא שבדיברות הראשונים אסור לחמוד גם אם החומד יקנה אחר כך מהבעלים את החפץ, "כל שכן אשתו שאי אפשר שיקחנה לרשותו אלא באיסור". אך בדיברות האחרונים כתוב: "ולא תחמוד אשת רעך ולא תתאוה בית רעך" – מדובר בחמדת הלב, דברים שלא ניתן לקנות כי אם באיסור כמו אשת החבר, ובכל זאת עובר על איסור "לא תחמוד".

הרמב"ם (הל' גזלה ואבידה א, ט-יב) פירט את הדברים:

ט. כל החומד עבדו או אמתו או ביתו וכליו של חבירו, או כל דבר שאפשר לו שיקנהו ממנו, והכביד עליו ברעים והפציר בו עד שלקחו ממנו, אף על פי שנתן לו דמים רבים, הרי זה עובר בלא תעשה, שנאמר: "לא תחמוד". ואין לוקין על לאו זה, מפני שאין בו מעשה.

ואינו עובר בלאו זה עד שיקח החפץ שחמד, כענין שנאמר: "לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך" (דברים ז, כה), חימוד שיש בו מעשה.

י. כל המתאוה ביתו או אשתו וכליו של חבירו וכל כיוצא בהן משאר דברים שאפשר לו לקנותן ממנו, כיון שחשב בלבו היאך יקנה דבר זה ונפתה לבו בדבר, עבר בלא תעשה, שנאמר "לא תתאוה" (דברים ה, יח), ואין תאוה אלא בלב בלבד.[5]

יא. התאוה מביאה לידי חימוד והחימוד מביא לידי גזל, שאם לא רצו הבעלים למכור אף על פי שהרבה להם בדמים והפציר ברעים, יבא לידי גזל, שנאמר "וחמדו בתים וגזלו" (מיכה ב, ב). ואם עמדו הבעלים בפניו להציל

5 רבנו בחיי (כד הקמח, ערך "חמדה") הסביר את מהות האיסור לחמוד. לפיו המצווה הראשונה בעשרת הדיברות "אנכי ה' אלוקיך" והמצווה האחרונה "לא תחמוד" - "שניהם מצוות התלויות במחשבת הלב, זו מצות עשה וזו מצות לא תעשה, והיא אחרונה כדי ללמד דעת את העם כי מי שהוא מקיים 'לא תחמוד' הנה הוא מקיים מצות 'אנכי', ואם עובר וחומד הרי הוא מבטל 'אנכי', כי כיון שהוא חומד נראה שאין בטחונו בטחון גמור במי שאמר 'אנכי' שאם כן לא היה חומד כלל". על כל אדם להאמין שהקב"ה נותן לו את כל צרכיו ועל כן אין לו שום סיבה לחמוד בשל חברו. באופן דומה הסביר הרב צבי אלימלך מדינוב (דרך פקודיך, מצות לא תעשה לח, חלק המחשבה אות ג): "הטוב והמטיב לכל הוא היודע את הטוב לו ולשורש נשמתו ממציאה לו על ענין הנרצה לו והטוב לו. א"כ המתאוה בדבר שאינו שלו אינו מאמין בהשגחת הבורא יתברך ובידיעתו הטוב לו, על כן מתאוה לדבר שאינו שלו, כי אם היה מאמין בזה למה יתאוה. והלא תראה שלא יתאוה האדם שיהיה לו ד' רגלים כבהמה, כי אין זה מגדר האדם, כי מאמין האדם שהיוצר כל בחכמה בראו באופן הנאות והטוב לגדר האדם, כן הוא הענין בהתאוות האדם למה שיש ביד חבירו ואינו שלו, יש חסרון באמונתו בזה אינו מאמין שהבורא כל בראו בחכמה ומזמין לו הטוב והנאות לו והשאר שאינם בידו אינם טובים לו". הרב שמשון רפאל הירש (שמות כ, יד) הסביר את המשמעות העמוקה של צו ה' על לבו של אדם: "איסור 'לא תחמוד' ו'לא תתאוה' הוא חותמו של הקב"ה המוטבע על חלק המצוות שבין אדם לחברו שבעשרת הדיברות. גם מחוקק בשר ודם יכול לצוות: 'לא תרצח' וגו'. אולם רק ה' יש בידו לאסור 'לא תחמוד'. ה' הבוחן כליות ולב, שלא רק המעשה גלוי לפניו אלא גם רחשי הלב והמחשבה. בשר ודם יכול לאסור רק את הפשע, ומשבוצע הפשע ייתבע הפושע לדין, בדוחק. אולם אל עיקר מוצאו ומוקדו של הפשע לא יגיעו עיני בשר ודם, ומשהבשיל הפשע בלב אדם, שוב לא יירתע מלבצעו מפני הזרוע הנטויה של עונשי בית דין של מטה".

ממונם או מנעוהו לגזול יבא לידי שפיכות דמים. צא ולמד ממעשה אחאב ונבות.[6]

יב. הא למדת שהמתאוה עובר בלאו אחד. והקונה דבר שהתאוה בהפצר שהפציר בבעלים או בבקשה מהן, עובר בשני לאוין, לכך נאמר "לא תחמד" ו"לא תתאוה", ואם גזל - עבר בשלשה לאוין.

בולט שהרמב"ם לא הזכיר בספר המצוות ובכל ההלכות הללו את היות אותו חמדן שלוקח חפץ ומשלם עליו - חמסן. את החמסן הגדיר הרמב"ם במקומות אחרים. בהקשר של מכר כתב הרמב"ם (הל' מכירה י, ה): "אנס שהרי הוא חמסן מפני שכופה את המוכר למכור שלא ברצונו", ובהקשר של פסול חמסן לעדות כתב הרמב"ם (הל' עדות י, ד): "החמסנים והם הלוקחים קרקע או מטלטלין שלא ברצון הבעלים אף על פי שנותנין הדמים".

לפי הרמב"ם הגדרת איסור "לא תחמוד" היא בשלב מוקדם שבו אדם מעוניין בחפץ של אחר ורוצה לקנותו, והוא לוחץ על בעל החפץ באמצעים שונים על מנת שימכור לו את החפץ. בשלב זה החמדן לא עשה מעשה בפועל, ועל כן הוא פטור ממלקות. החמדן יעבור בפועל על איסור "לא תחמוד" כשיעשה מעשה וישלם וייקח את החפץ אליו שלא ברצון הבעלים. כך הסביר הרב נחום רבינוביץ (יד פשוטה, רמב"ם הל' גזילה ואבידה א, ט [עמ' רסו-רסז]) את דברי הרמב"ם:

הרואה יראה כי רבינו (=הרמב"ם) דייק מאוד בניסוח ההלכה. תחילה כתב [הלכה ט]: "ואין לוקין על לאו זה שאין בו מעשה", ורק אחר כך הוסיף: "ואינו עובר בלאו זה עד שיקח החפץ שחמד". הפריד רבינו בין עבירתו על הלאו, לבין המעשה, ובכך האיר לנו את פירוש הדברים. איסור החימוד הוא כפי שהגדיר רבינו בספר המצוות (לא תעשה רסה): "האזהרה שהוזהרנו מלהעסיק מחשבותינו בתחבולות היאך לרכוש קנין של זולתנו מאחינו, וזה הוא אמרו יתעלה 'לא תחמוד בית רעך'". עצם זה שמעסיק את מחשבתו הוא האיסור. אמנם אינו מתחייב בלי שיעשה מעשה, אך אין זה כי אם תנאי ואיננו חלק מהותי מעצם האיסור... מעשה הלקיחה איננו העבירה על איסור

6 הרקע למותו של נבות הוא התאווה והחימוד של אחאב לכרם של נבות, והגזל על ידי איזבל שהביא למותו של נבות. רש"י (ברכות סא ע"ב ד"ה לרשיעי) כתב: "אחאב שהיה עשיר מאד דקאמר ליה בן הדד 'כספך וזהבך לי הוא' (מלכים א, כ, ג)". נראה שחמדת הממון הייתה כה גדולה, והוא לא היה מוכן לוותר על הכרם של נבות. בהרחבה בספרי: "עונש אחאב על נבות - מלך על כל ישראל ויהודה ומאת המקום", באר יהודה - סנהדרין, עמ' 391-404.

החימוד אלא העסקת מחשבתו בתחבולות כיצד יוכל להשיג את החפץ. המעשה הוא תנאי, הואיל והוא מוכיח שאמנם העסיק את מחשבתו בכך עד כדי עשיית מעשה, אך לא נצרך המעשה ליותר מכך, ואין המעשה שייך לגוף האיסור, לפיכך מוגדר לאו זה כ"לאו שאין בו מעשה".

על פי הרמב"ם חמדה היא המחשבה על חפצו של אחר והשידול ויצירת לחצים מסוגים שונים על בעל החפץ כדי שיסכים למכור את החפץ תמורת תשלום מלא. על פי הרמב"ם מעשה העבירה בפועל הוא בעת לקיחת החפץ. אפשר להציע, אפשר לנסות לשכנע, אבל בשלב מסוים, כשברור שהצד האחר איננו מעוניין, חייבים לעצור ולעזוב אותו. אסור לאדם לכפות את רצונו על אחרים, וכך גם במה שקשור לקניין ולרכוש, וכך בכלל.

לפי הרמב"ם, יש כמה דרגות (ספר המצוות לא תעשה רסו; הל' גזלה ואבידה א, יב):

הא למדת שהמתאוה עובר בלאו אחד ["לא תתאוה"].
והקונה דבר שהתאוה בהפצר שהפציר בבעלים או בבקשה מהן, עובר בשני לאוין. לכך נאמר "לא תחמד" ו"לא תתאוה",
ואם גזל - עבר בשלשה לאוין.

א. מי שרק מתאווה ליטול חפץ של אחר אף תמורת תשלום, אך אינו עושה שום מעשה מעבר לזה עובר על איסור "לא תתאוה". התאווה היא בלב בלבד.

ב. מי שמנסה לשכנע ולהפציר בבעל החפץ בשיטות שונות, עובר גם על איסור "לא תחמוד". הוא יהיה חייב בפועל על האיסור רק כשייקח את החפץ על אף ששילם עליו דמים רבים.

נראה שהרמב"ם הבין את דברי רב אשי בסוגייתנו "הא דאמר 'רוצה אני', הא דלא אמר 'רוצה אני'" כביטוי ולא כאמירה ממשית. אם בסיכומו של דבר בעל החפץ אכן השתכנע מכל ההפצרות והשכנועים הללו, המכירה תקינה. אין הוא צריך לומר דווקא את המילים 'רוצה אני', אבל צריך להיות ברור שהוא אכן השתכנע ועושה כן ברצון, ואזי המכירה תקינה לכל דבר. אך אם הוא לא השתכנע מכל ההפצרות הללו, הקונה שהפציר יתחייב בפועל על איסור 'לא תחמוד' כשישלם וייקח את החפץ בניגוד לרצון הבעלים.

ג. אם אותו חמדן לא שילם עבור החפץ, הרי הוא גזלן.

3. ראב"ד: כשחמד – עבר על לאו, וכשלקח ושילם והמוכר לא אמר 'רוצה אני' – התחייב על הלאו

על דברי הרמב"ם שכתב: "...אע"פ שנתן לו דמים יקרים", השיג הראב"ד: "אמר אברהם: ולא אמר 'רוצה אני'". כדי שאותו חמדן לא יוגדר חמסן, על המוכר לומר "רוצה אני", להביע את הסכמתו למכירה בדרך כלשהי. דברי הראב"ד מבוססים על האמור בסוגייתנו (סב ע"א) על מי שחומס ומשלם: "דלא אמר רוצה אני", וכפי שעולה גם מהסוגיה (בבא בתרא מז ע"ב - מח ע"א) וכדברי הרשב"ם (שם).[7] לפי הרמב"ם אין לאמירה זו משמעות מבחינתו של החמסן החמדן. החמדן עובר על האיסור בכך שהוא מעוניין בחפץ ומפציר ומשכנע בבעל החפץ למכור לו.

ההשגה השנייה של הראב"ד היא על המילים: "ואין לוקין על לאו זה שאין בו מעשה":

> אמר אברהם: לא ראיתי דבר תימה גדול מזה. והיכן מעשה גדול מנטילת החפץ? אבל היה לו לומר מפני שהוא חייב בתשלומין, שהרי הוא כגזלן שחייב להשיב את הגזלה ולפיכך אינו לוקה, וגם זה חייב להשיב את החפץ לבעליו.

על השגת הראב"ד כתב במגדל עוז (שם):

> ואני אומר אין בזה תימה, שהרי אין חמדה אלא בלב כמו שהוא עצמו ז"ל כותב בסמוך באורך.

המגיד משנה (שם) הרחיב:

> הלך הרב המשיג לשיטתו שכתב שאם אמר "רוצה אני" - המוכר, שהלוקח פטור. אבל דעת רבינו ז"ל שהאיסור אף ברצון המוכר הוא, ועל כן כתב ש'אין בו מעשה' לפי שנטילת החפץ ברצון המוכר הוא נעשה, אבל ההשתדלות אשר השתדל כדי לרצותו הוא האיסור, ונגמר בשעת המקח, ובהשתדלות לא היה מעשה. ולכך לא נתן טעם לפי שהוא חייב להחזיר החפץ שכיון שברצון המוכר נעשה, אין כאן חיוב השבה. זהו הנראה מדברי הרב ז"ל. ומ"מ שיטת הר"א ז"ל נכונה יותר.

---

7 כדברי הראב"ד משמע גם מהתוספות (סנהדרין כה ע"ב ד"ה מעיקרא) בתירוץ השני.

כאמור, לפי הרמב"ם הקביעה אם החמדן עבר על האיסור איננה תלויה באי הבעת הסכמתו של בעל החפץ למכור, אלא בפעולת הלב, רצונו של החמדן. הסכמתו או אי הסכמתו של המוכר אינה משנה דבר לעניין איסור "לא תחמוד". לפי הראב"ד אין מלקים את מי שעבר על איסור "לא תחמוד", כי מי שנטל חפץ ואף שילם בעבורו אך ללא הסכמת הבעלים, הוא כגזלן ועליו להחזיר את החפץ לבעלים.

סיכום דברי הרמב"ם והראב"ד: שניהם מסכימים שחמסן שהפציר ושכנע את בעל החפץ למכור ואף שילם עבור החפץ, עבר על איסור "לא תחמוד".[8] לפי הראב"ד אם יתבטא ויאמר: "רוצה אני", החמסן־החמדן לא יעבור על איסור "לא תחמוד", ואילו לפי הרמב"ם התבטאות כזאת איננה משנה כלל, החמדן עובר על הלאו כבר בשלב שבו חמד את החפץ והפציר בבעליו לתת לו אותו. אם ייקח ולא ישלם, הרי הוא גזלן.

ג. שיווק – כסף תמורת מוצר

האם איסור "לא תחמוד" הוא גם במקרה שהמוכר חפץ חומד את כספו של הקונה? המוכר מעוניין למכור חפץ לקונה פוטנציאלי, ומשכנע אותו לקנות על אף שלא ברור שאותו קונה מעוניין בחפץ. פעולה זו נקראת כיום שיווק מוצר. יש להבחין בין פרסום לבין שיווק. פרסום – מפרסם מציע ללקוחותיו מוצר שלדעתו הוא הטוב בשוק מכל בחינה שהיא. אם אדם השתכנע מהפרסום שאכן זהו המוצר המתאים לצרכיו, הרי הדבר לגיטימי וכך מתנהלים חיי המסחר והכלכלה. שיווק – משווק מעורר צרכים על מנת למכור את המוצר שלו. מטרתו למכור את המוצר לכל קונה, גם אם לקונה אין באמת צורך בו. הוא משתמש בכלים פסיכולוגיים ובכלים אחרים על מנת לשכנע קונה שהוא זקוק למוצר הזה, שכדאי לו, שהוא הזול ביותר, שמדובר במבצע מיוחד ומוגבל שחבל להפסיד, ועוד כהנה וכהנה, עד שהקונה הפוטנציאלי אינו מצליח כלל לשאול את עצמו אם הוא אכן זקוק למוצר, ואם אלמלא מסע השכנועים וההפצרות הוא היה קונה אותו. המוכר "חומד" את כספו של הקונה, ולא ברור כלל שהקונה אכן שלם עם הקנייה, שהרי ברור למדי שאלמלא לחצו עליו והפצירו בו לקנות, הוא לא היה קונה. האם איסור חמדה הוא גם כשמדובר בחמדת כסף ולא רק בחמדת חפץ או רכוש מוגדר?

ההגדרה של הרמב"ם והראב"ד וכן של ראשונים נוספים את איסור "לא תחמוד" יכולה לסייע בפתרון שאלה זו. אם האיסור הוא בחמדה בלב, ברצון, נראה שאין זה

8 כך כתבו גם: החינוך (מצוה לח); הרב אליעזר ממיץ (ספר יראים מצוה רנד); רבינו יונה (שערי תשובה ג, מג); רבינו יעקב (טור, חושן משפט סי' שנט).

משנה אם חומדים מוצר תמורת כסף או חומדים כסף תמורת מוצר. כך כתב הרב יעקב ישעיהו בלויא (פתחי חושן - גניבה, פרק א הע' כו):

> הכופה את חבירו למכור לו את שלו ונותן לו דמיו, הרי זה חמס ואסור, אבל אין לו דין גזלן, ומ"מ עובר משום "לא תחמוד" אף אם אינו כופהו אלא משדלו ומפציר בו עד שימכור לו החפץ.
> ראיתי מי שכתב שהוא הדין הכופה את חבירו לקנות ממנו, יש בזה משום איסור חמס. ונראין דבריו, ויש להיזהר בזה שלפעמים מביאים את האדם במצב שאינו יכול לסרב, ולכאורה גם זה מעין כפיה. ומצוי הדבר אצל מחברים השולחים ספר על ידי [באמצעות] הדואר (וגם מטריחים לפעמים את המקבל לילך לבית הדואר לקבל את הספר), ומפני סיבות שונות אינו יכול לסרב, ועל כל פנים רצוי לכתוב שאין התשלום חובה (וגם זה לפעמים גורם אי נעימות, שאינו רוצה לקבל בחינם).

כך נמסר גם בשמו של הרב זלמן נחמיה גולדברג (הובאו דבריו אצל: הרב איתמר ורהפטיג, "יורד לשדה חברו שלא ברשות", שנתון המשפט העברי, יג [תשמ"ז], עמ' 117):

> שמעתי מפי מו"ר הרב זלמן נחמיה גולדברג, כי איסור לא תחמוד לפי הרמב"ם (גזילה ואבידה א, ט) מופנה כלפי מי שלוחץ ואפילו מתכונן במחשבתו כיצד ללחוץ על חברו למכור לו נכס מסוים שחמדו.
> ויש לעין מה הדין להיפך: במי שלוחץ על חברו לקנות ממנו כי הוא מעונין בכספו? אפשר שאיסור 'לא תחמוד' נאמר דווקא כלפי חפץ מסוים, אך אפשר שנאמר על כפיית הוצאת ממון בכלל.

בהערה לדברים אלו כתב הרב איתמר ורהפטיג:

> מבחינה זו יש לפקפק בנוהג של אותם מחברים או מו"לים השולחים ספר לנמען ללא בקשתו מפני שיש בכך "לחץ" קנייה. ואמר לי מו"ר הגרז"נ גולדברג בשם חמיו הגאון הרב שלמה זלמן אויערבך, כי ראה ספר של הרב זרח אידלס, בן דורו ומקומו של הנודע ביהודה, שבו קרא תיגר על נוהג זה.

דברים ברורים בעניין זה כתב גם הרב דוד אריאב (לרעך כמוך - לא תחמוד, א, עמ' 48-49):

> מותר לסוכן מכירות להציג את הסחורה בפני אנשים ולהציעה למכירה, ואף מותר לו לפרט ולהאריך בתיאור מעלותיה. אולם אם ניכרים הדברים שבעל

> הבית אינו מעונין כלל בקניה, ולא מפני שהוא רוצה שיוזיל את המחיר, אסור לסוכן להפציר בבעל הבית כדי שיקנה ממנו, כיון שהוא חומד את כספו של בעל הבית.

אמנם הרב אשר וייס ("שו"ת בענין לא תחמוד", מנחת אשר - דברים, עמ' נו-נז) חלק על דברי הרב יעקב ישעיהו בלויא, וגם על כל מי שציינו שתומך בעמדה זו. לאחר דיון קצר בדברי הרמב"ם והראב"ד כתב:

> נראה דאין מקום כלל לדברי הפתחי חושן לא לרמב"ם ולא לראב"ד, דמ"מ לא חמד דבר מסויים משל חבירו.

נראה להסביר את דבריו כך. התורה פירטה דוגמאות רבות שהמכנה המשותף להן הוא היותן חפצים, משמע שאיסור חמדה הוא בחפץ מוגדר ולא בכסף של אחר שמשמש אמצעי לקנייה. אדם נקשר לחפציו האישיים, והתורה אוסרת ללחוץ עליו לחץ כלשהו המאלץ אותו למכור את החפץ כשהוא אינו שלם במכירה, אף שקיבל את מלוא ערכו הריאלי. אך לא כן בכסף. כסף הוא אמצעי רכישה ולא המוצר עצמו. לכן אם המשווק הצליח לשכנע קונה לקנות מוצר מסוים, הדבר לגיטימי וראוי.

אך על פי הסברנו לעיל נראה כדברי הרב בלויא ודבריו מתאימים מאוד לדברי הרמב"ם, הראב"ד והראשונים האחרים. החמדה היא בלב, ואין זה משנה אם מדובר על מוצר תמורת כסף או על כסף תמורת מוצר. אמנם לפי הראב"ד אם אמר "רוצה אני" או ביטא באופן ברור את הסכמתו לעניין, הרי שלא עבר על איסור "לא תחמוד". גם לפי התוספות, מאחר שמקובל לחשוב שאם יש תמורה הדדית במכירה, אין עוברים על איסור "לא תחמוד", אזי גם כאן הקונה קיבל חפץ תמורת הכסף שהוא שילם למוכר, ועל כן המשווק אינו עובר על איסור "לא תחמוד".

ד. דרישה למתן מתנה

רבינו יונה (שערי תשובה, שער ג אות מג) הסביר את איסור "לא תחמוד" כדברי הרמב"ם, והוסיף עוד:

> והחומד לקחת כל חפץ והוא איש נכבד, שאם ישאל שאלה אור פניו לא יפילון, אסור לשאול מעם רעהו מקח או מתת, בלתי אם ידע כי נתון יתן לו בנפש חפצה ולא ירע לבבו בתתו לו.

אסור לאדם מכובד להפציר ולבקש מתנה, כשברור שלא יסרבו לו, ורק אם הוא בטוח שהבעלים נותנים ברצון יבקש מתנה. נראה שגם הרמב"ם יסכים לכך על אף שהוא

לא הביע במפורש את עמדתו בעניין הפצרה על מתן מתנה, מפני שלפי הרמב"ם איסור "לא תחמוד" הוא במחשבות ובשכנועים של בעל החפץ. אמנם בפועל החמדן יעבור על הלאו רק כשהחפץ יעבור לרשותו.

הרב יוסף חיים, הבן איש חי (רב ברכות, מערכת ל, ב) דן במקרה שבו ראובן היה גר בעיר מסוימת ולקרובו שמעון שגר בעיר אחרת היה מגרש בעירו של ראובן, והוא הפציר בו באמצעות מכתבים ושליחים לתת לו את המגרש במתנה כדי שיוכל לבנות שם בית. הבן איש חי כתב שראובן לא חמד דווקא את המגרש המסוים. מבחינתו הוא מוכן גם לגור במקום אחר, אך מאחר שלקרובו יש את המגרש הזה, הוא מבקש אותו. הבן איש חי התלבט אם במקרה זה עובר על "לא תחמוד בית רעך" מאחר שמבחינתו של החומד אין הכרח שיהיה זה דווקא המגרש הזה. נראה להציע שלפי הרמב"ם, הראב"ד ורבינו יונה הדבר אסור, והעושה כן עובר על לאו "לא תחמוד" מאחר שהאיסור הוא להפציר כשהבעלים אינו רוצה. בפועל הוא יעבור על האיסור רק כשבעל המגרש ייתן לו את המגרש בעקבות הפצרותיו.

הרב משה שטרנבוך (שו"ת תשובות והנהגות, ב, סי' תריז) נשאל על אודות "חתן המכביד על חותנו בכך שדורש לפני החתונה להוסיף לו על נדוניא שלו אם עובר בלאו ד'לא תחמוד'". הוא ציין לדברי החפץ חיים (ספר המצוות הקצר, לא תעשה מ) שביאר את תוכן איסור "לא תחמוד" וכתב עוד: "ומצוי זה בחתן שמכביד על חותנו קודם החתונה שיתן לו דבר פלוני ופלוני מה שלא התנו על זה בשעת כתיבת התנאים, ואף על פי שחותנו ממלא מבוקשו עובר החתן על לאו זה ד'לא תחמוד'". הרב שטרנבוך כתב על כך:

> ובעיקר דברי הקדוש החפץ חיים זצ"ל שמצוי זה הלאו בחתן וכו' היה ראוי ללמד זכות על המנהג, ואמינא דכל האיסור להפציר בחבירו לתת או למכור הוא רק כשנעשה לטובתו בלבד להשיג החפץ מחבירו. אבל כשזהו גם לטובת הנותן כגון הכא דדרישת החתן היא עבור בת הנותן שתקבל יותר אם כן זהו לטובתו גופא, בכה"ג יש לצדד שמא לא עובר ב"לא תחמוד", וצ"ב.

כאמור, רבינו יונה כתב שם במפורש שאיסור לא תחמוד הוא ב"מקח או מתת", וכאמור נראה שלכך יסכימו גם הרמב"ם והראב"ד. האיסור הוא בחימוד בלב, וזה גם כשמדובר במתנה, כשברור שבעל המתנה באמת אינו רוצה לעשות כן אלא עושה כן בשל הלחץ ואי הנעימות. גם כשמדובר בחותן שרוצה להשיא את בתו, על פי השאלה

דמי הנדוניא כבר סוכמו מראש, וכל דרישה נוספת היא חמדה.[9] לפי התוספות, מאחר שאין תמורה הדדית, שהרי נותן המתנה אינו מקבל תמורה על כך, יעבור המקבל על איסור "לא תחמוד", והדבר אסור.[10]

סיכום

בלשון התורה גזלן וחמסן הם מונחים דומים, אך חכמים הבחינו בין גזלן - שנוטל מהבעלים ואינו משלם, ובין חמסן - הלוקח חפץ ששייך לאדם אחר שלא ברצונו וללא הסכמתו אך משלם בעבורו תשלום מלא.

ראשונים קשרו בין איסור "לא תחמוד" לבין חמסן. לפי התוספות אם החמסן שילם, אין הוא עובר על איסור "לא תחמוד". לפי הרמב"ם והראב"ד, על המחשבה בלב בדבר רכושו של האחר, החושב עובר על איסור "לא תתאוה", ואם אינו רק מתאווה בליבו, אלא גם מפציר במוכר שימכור לו ומפעיל עליו לחצים, הוא עובר על איסור "לא תחמוד", אם כי בפועל הוא יתחייב בלאו רק כשהחפץ יעבור לרשותו על אף שהוא שילם עליו תשלום מלא. לפי הראב"ד, אם המוכר יביע את הסכמתו לקנייה באמירת "רוצה אני" הקונה לא יעבור על איסור "לא תחמוד".

לדברינו, לפי הרמב"ם והראב"ד גם כשאדם לוחץ על אדם אחר לרכוש חפץ מסוים כי הוא חומד את כספו, הוא עובר בלאו וכן גם כשהוא לוחץ על אחר ומפציר בו לתת לו מתנה. בכל המקרים אם זה שהפצירו בו שוכנע והוא מסכים באמת ובתמים למכירה או לקנייה, המפציר אינו עובר על איסור "לא תחמוד".

רבינו יונה כתב במפורש שאסור לאדם מכובד להפציר באחרים שייתנו לו מתנה, אלא אם כן ברור לו שהם עושים זאת ברצון שלם. נראה שגם הרמב"ם והראב"ד

9 אדם עני המבקש צדקה ומפציר שייתנו לו צדקה אינו עובר ח"ו על איסור "לא תחמוד". עני המעוניין בכסף או במתנה עושה כן כדי להיעזר בזה בשל מצבו, ואדרבה הנותן יקיים מצוות צדקה ולא יקבל שום תמורה חומרית על כך. אך החומד חפץ או כסף של מישהו, עושה זאת סתם בשל תאוותו, והנותן גם לא יקיים שום מצווה כשייתן לו.

10 הרב יצחק יעקב פוקס ("חמדה וקנאה", בין אדם לחברו, עמ' תב-תג, בהערות שם) כתב שהדבר משליך גם על ביקוש הנחה בעת קניית מוצר. מקובל בשוק לבקש הנחות מהמוכר, ולעיתים המוכר נותן הנחה מרצון, מסיבותיו הוא. הוא רוצה שהקונה יקנה ממנו שוב בעתיד, והוא יכול להרשות לעצמו להפחית את המחיר ועוד. במקרה כזה אין חשש לאיסור "לא תחמוד". אך כשלוחצים יותר מדי, וברור שהמוכר איננו מעוניין לתת הנחה והוא עושה כן רק בשל הלחץ המופעל עליו, ולהיפטר מהקונה הטרדן, אזי יש לחשוש שעוברים על איסור "לא תחמוד". הוא כתב שם שבשל כך הנחה הרב שלום שבדרון זצ"ל לבקש ממוכר פעמיים בלבד לעשות הנחה ולא יותר.

יסכימו לכך, אם כי נראה שהתוספות יטענו שאותו אדם עובר על איסור "לא תחמוד" כי אין תמורה הדדית.

בתורה כמה דוגמאות לחמדה: בית, שור, חמור, אישה, עבד ואמה "וכל אשר לרעך" (שמות כ, יד). הדרישה שלא לחמוד היא מבט על כוח האיפוק והריסון שניתן לאדם על מחשבותיו ויצריו.

כך הסביר בהרחבה הרב אברהם אבן עזרא (שמות שם):

> "לא תחמוד" אנשים רבים יתמהו על זאת המצוה, איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בלבו כל מה שהוא נחמד למראה עיניו? ועתה אתן לך משל. דע, כי איש כפרי שיש לו דעת נכונה, והוא ראה בת מלך שהיא יפה, לא יחמוד אותה בלבו שישכב עמה, כי ידע כי זה לא יתכן. ואל תחשוב זה הכפרי שהוא כאחד מן המשוגעים, שיתאוה שיהיה לו כנפים לעוף השמים, ולא יתכן להיות, כאשר אין אדם מתאוה לשכב עם אמו, אף על פי שהיא יפה, כי הרגילוהו מנעוריו לדעת שהיא אסורה לו. ככה כל משכיל צריך שידע, כי אשה יפה או ממון לא ימצאנו אדם בעבור חכמתו ודעתו, רק כאשר חלק לו ה'. ואמר קהלת "ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו" (קהלת ב, כא). ואמרו חכמים: "חיי בני ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא" (מועד קטן כח ע"א). ובעבור זה המשכיל לא יתאוה ולא יחמוד. ואחר שידע שאשת רעהו אסרה השם לו, יותר היא נשגבה בעיניו מבת מלך בלב הכפרי, על כן הוא ישמח בחלקו ואל ישים אל לבו לחמוד ולהתאוות דבר שאינו שלו, כי ידע שהשם לא רצה לתת לו, לא יוכל לקחתו בכוחו ובמחשבותיו ותחבולותיו, על כן יבטח בבוראו שיכלכלנו ויעשה הטוב בעיניו.

לאדם יש בחירה חופשית, וביכולתו ומחובתו לשלוט ביצריו. אדם נמדד לפני הקב"ה גם במחשבותיו ותאוותיו, והשליטה על יצר הרכושנות והחמדה מקנה לאדם יכולת לעמוד מול לחץ סביבתי ולהיות אסרטיבי ועצמאי. חמסנות היא כפייה על מישהו אחר. החמסן משלם, וייתכן שמחוסר ברירה המוכר הסכים ואף אמר זאת כלפי חוץ, אבל מחשבת הלב שלו לא הסכימה לכך. אפשר להציע, אפשר לנסות לשכנע, אבל בשלב מסוים כשברור שהצד האחר איננו מעוניין, חייבים לעזוב אותו. אין לאדם לכפות את עצמו, את תאוותיו או את רצונותיו והדברים שהוא חומד בהם, על אחרים.